

Константин Куцаров. *Теоретични аспекти на звателната форма. Морфологична категория апелативност*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2024. 135 с. ISBN 978-619-202-931-9.

The author develops in detail his thesis that modern Bulgarian has a morphological category appellative, based on the binary opposition vocative – non-vocative. The category is inherent to nouns, along with the categories of gender, number and definiteness–indefiniteness. The category is characterized by defectiveness in relation to neuter nouns and all plural nouns, and by the partial obligatoriness of its grammatical meaning, because a form of address can also be expressed by unmarked member of the category, by hypocoristics, by other diminutives, etc.

Key words: vocative form, morphological category appellative, defectiveness, partial obligatoriness

Монографията на Константин Куцаров *Теоретични аспекти на звателната форма. Морфологична категория апелативност*, в размер от 135 стр., се състои от Увод, Заключение, Библиография, Списък на ексцерпираните източници и 4 глави.

Първите три глави имат лингвисторикографска ценност. Първата е посветена на звателните форми и тяхното място в падежната система в старобългарски и среднобългарски език; втората – как се представят звателните форми във възрожденските ни граматика; третата – как се представят звателните форми в новобългарските системни граматика и в някои монографии и статии. Одобрявам напълно това подробно описание на становищата за развитието на категорията падеж и на склонението ѝ за мястото на звателната форма: в системата от падежи или вън от системата от падежи, които дотолкова се редуцират, че довеждат до пълното разрушаване на категорията, като се запазва единствено звателната форма, чийто статут се променя в самостоятелна морфологична категория.

Смятам, че в историкографския преглед е трябвало да се отдели повече място на представянето на звателните форми в училищните учебници, издадени след Освобождението, макар че принципно съм съгласен с наблюдението на автора, че в тези граматика не се откриват съществени изменения в трактовката на падежите и в описанието на звателната форма (67–68). Бегло са споменати само няколко от следосвобожденските ни граматика – на Ст. Веженев (1880), Ст. Панаретов (1881), Ат. Илиев (1888), Ал. Теодоров-Балан (1898). Граматиката на последния автор, както и граматиките на Манол Иванов са заслужавали повече място дори само заради това, че в края на XIX и началото на XX век тези учебници се ползват с най-голям авторитет в българските училища. Малко по-късно важна роля за обучението по български език имат граматиките на Ив. Топков и Кл. Карагюлев, за които липсва какъвто и да е анализ.

Така граматическата мисъл, включително по темата за падежа и звателните форми в периода след Освобождението до 1938 г., когато излиза от печат „Кратка българска граматика“ на П. Калканджиев, остава сериозно negliжирана.

В третата глава, освен че е направен подробен критичен преглед на шестте системни граматика (1936–1944), е отделено място и на въпроса за голямата дискусия през петдесетте години на ХХ в. между българските учени за падежа, въпрос, който има пряко отношение към статуса на звателните форми, както и на трудове от по-ново време: популярната граматика на Ст. Стоянов (1964), специалното изследване на звателните форми на Св. Иванчев „Към въпроса за вокатива“ (1973), трудовете на Ю. С. Маслов от 1956 и 1981 г., академичната граматика (втори том) от 1983 г., изследванията на Р. Ницолова, П. Пашов, Ст. Георгиев, Хр. Първев, Ив. Куцаров и др.

Авторът фокусира вниманието си върху няколко граматически произведения и становища, които отразяват еволюцията в трактуването на падежите и на звателните форми: граматиката на Г. Миркович от 1860 г., който пръв „осмелява“ да отхвърли парадигматичното изразяване на падежните форми (49–51); становището на К. Попов от 1953 г., че „звателната форма служи за израз на обръщение, а не на синтактично отношение“, затова не е падеж (с. 85); становището на Ил. Гаравалова от 2004 г., която е „първият български езиковед, който намира мястото на грамемата звателност в отделна морфологична структура извън категорията падеж“ (с. 108).

В хода на много прецизното критическо лингвисторическо изложение се прокаква и защитава основната теза на автора, че при разпадане на падежната система на българския език върху основата на граматикализацията на живата звателна форма се изгражда нова именна морфологична категория, наречена *апелативност*, членовете на която образуват привативна опозиция незвателност–звателност с маркиран член звателността, която във формален аспект намира израз в системата от звателни форми на съществителните нарицателни и собствени имена от мъжки и женски род. Категорията се характеризира с дефективност по отношение на съществителните имена от среден род и при всички съществителни в множествено число и с частична задължителност на граматичното значение, защото обръщение може да се изрази и доста често се изразява при съществителните собствени лични имена на жени и мъже с немаркирания член, с умалителни имена, с членувани форми и конструкции, напр. *Младежа, буден ли си?* (пример на с. 117), с междуметия и др. В отделни случаи има и структурни ограничения в реализацията на апелативност със звателната форма, напр. *Сава и Сава!, Никола и Никола!, Методи и Методи!*, особено при лични имена от чужд произход, напр. *Марио и Марио!*. Тук ми се иска да обърна внимание на автора, че в звателните форми на *-о* и *-е* двете гласни в устната реч никога не се подлагат на редукция, макар да не са под ударение, дори в източнобългарските диалекти, където редукцията е много силна, срв. *Желю*, но *Жельо!*, *Кръстю*, но *Кръстьо!*. Същото е и при обръщение със съществителни от среден род. Така формата с нередуциран вокал, който не е под ударение, може да се разглежда като дистинктивен признак при реализацията на апелативност. Това наблюдение може да се коментира и с оглед на интересната хипотеза на Н. Котова и М. Янакиев, цитирана в работата на автора, че флексите *-е* и *-о* по произход са междуметия, стоящи в постпозиция спрямо имената и постепенно превърнали се във флексия (с. 106). Своята хипотеза Н. Котова и М.

Янакиев лансират в обемната си *Граматика българского языка для владеющих русским языком* (Москва, 2001, 439–441).

Четвъртата глава *Категориален статус на звателната форма. Морфологична категория апелативност* (111–123) макар и в сбит вид представя в пълнота теоретичните възгледи на автора по темата:

1. В съвременния български език е налице морфологична категория апелативност, основана на бинарната опозиция звателност – незвателност. Категорията е свойствена на съществителните имена наред с категориите род, число и определеност – неопределеност. При прилагателните имена категорията има съгласувателен статус, т.е. това е формална категория.

2. Историческият развой на звателните форми е довел до редуциране на техния формален инвентар, като в съвременния език звателността се сигнализира с флексии *-е, -о, -у, -и*. Причина за флективната редукция е намалелият брой на вокалите в съвременния ни език в сравнение със старобългарския език.

3. В синтактично отношение звателната форма е или подлог, когато сказуемото се изпълнява от глагол в повелително наклонение, или приложение, ако подлогът е изразен с местоименна форма, или странична дума в изречението (обръщение).

4. В съвременната българска реч е налице „свиване“ на употребата на звателните форми за сметка на незвателните корелати. В този процес се намесва и прагматичен фактор.

5. В историческата еволюция на вокативната грамема огромна роля играе формалният фактор. Тенденцията към отпадането на звателните форми и на звателните флексии е катализирана от историческото намаляване на броя на гласните звукове.

6. За категорията апелативност е характерна така нар. имплицативна реализация на граматичното значение: наличието на граматичното значение за звателност имплицира отсъствие на граматичното значение за определеност; реализацията на граматичното значение за звателност имплицира наличие на граматичното значение за единствено число и отсъствие на значението за множествено число.

Трудът на Константин Куцаров е зряла творба с висока научна стойност. Тук авторът е реализирал напълно своя научен потенциал, заявен с предишните си трудове. Макар и неголяма по обем, тази монография представлява връх в неговото творчество. Езикът е изключително прецизен, анализите са убедителни, липсват обичайните за предишните му трудове провокативни хипотези и тези. Авторът ни предлага едно иновативно съчинение, което обогатява съвременната българска граматична мисъл.

В перспектива авторът може да продължи наблюденията си по темата и да разгледа морфологичната категория апелативност като ядро на граматична категория със същото наименование, което ще му позволи да обхване всички средства – граматични и неграматични, за изразяване на апелативност в полето на обръщението.

Prof. Stoyan Burov, DSc

ORCID ID: 0009-0008-0508-9215

St. Cyril and St. Methodius University
of Veliko Tarnovo

Veliko Tarnovo, Bulgaria

e-mail: s.burov@ts.uni-vt.bg; stobur@abv.bg